

ЕВОЛЮЦІЯ ХРАМОВОГО БУДІВНИЦТВА УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ КАНАДИ

Постановка проблеми. У період творення національної держави в Україні провідного значення набувають маркери національної ідентичності, що мають бути використані задля визначення місця української культурної спадщини та її носія — української нації, у глобальній системі цінностей мультикультурної цивілізації. Українська діаспора в Канаді є тією частиною української нації, що в найменшій мірі піддавалась асимілятивним процесам, не зазнала впливу радянської ідеологічної системи, була оберегом української культури, зокрема сакральної архітектури, у найтяжчі часи існування Української держави, а тому її надбання є цінним джерелом для аналізу та досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням сакральної архітектури української діаспори цікавилися Т. Геврик, П. Іванець, О. Іванусів, Д. Крвавич, Р. Жук, Р. Галишич, Р. Павлишин, В. Січинський, В. Слободян, М. Сополіга. Таку прискіпливу увагу науковців до української сакральної архітектури можна пояснити наявністю тривалої перерви в еволюційному розвитку сакральної архітектури в самій Україні, обумовлену тривалим атеїстичним періодом в історії держави.

Постановка завдання. У даний час перед архітекторами та будівельниками стоїть важливе і відповідальне завдання: на сучасному етапі історичного розвитку української держави — відродити храмове будівництво, використовуючи нові технології, інноваційні будівельні та оздоблювальні матеріали, а також створити нову сучасну церковну архітектуру, котра посяде гідне місце у вітчизняному та світовому зодстві й стане продовженням еволюції багатотисячолітніх традицій українського храмового будівництва.

Для кращого розуміння проблеми церковного будівництва в сучасних умовах варто розглянути еволюцію храмового будівництва української діаспори Канади, яка, на відміну від еволюції національної церковної архітектури, не переривалась, мала безпосередній зв'язок із загальносвітовою архітектурою та посіла у ній чільне місце.

Виклад основного матеріалу. «З того часу, як на американському континенті поселилися перші українські емігранти, поклавши початок тривалому історичному процесові формування української діаспори, минуло понад сто років. Однак з відомих причин ми сьогодні дуже мало знаємо про цей вельми примітний процес, що став нелегким випробуванням для мільйонів людських доль, для української національної ідеї загалом» [1, с. 5].

Архітектура відображає як суспільно-економічний рівень розвитку народу, так і знання своєї мистецької спадщини. Розвиток української сакральної архітектури та монументально-прикладного мистецтва на кожному періоді української еміграції залежав від її культурно-мистецької пам'яті. Оскільки було чотири еміграційні потоки з України в Канаду (1896–1914; 1922–1939; 1947–1961; 1991), кожен з них вніс свою частку в розвиток української сакральної архітектури на американському континенті.

Шляхи розвитку сакральної архітектури української діаспори не завжди були сприятливими та однозначними. Позбавлена зв'язку з батьківщиною, відірвана від своїх витоків, українська діаспора в Канаді, яка є однією з найбільших в світі, виборювала право на існування у складних політичних та економічних умовах.

Церква і дзвіниця в Тиндал, Манітоба (1916–1917 рр.)

Релігійне середовище, в яке потрапили українці, що дотримувались здебільшого східного обряду (православні та греко-католики), було чужим для них, та й навіть, з точки зору історичної пам'яті, — ворожим (римо-католицьким і протестантським).

Перша хвиля еміграції, описана Василем Стефаником, охопила в основному Галичину й Буковину, дещо менше — Закарпаття та Волинь. Більшість дослідників вважають, що слов'янська еміграція до Канади розпочалася близько 1892-го. Михайло Боровик обмежує цей період 1896–1914 рр. [2, с. 17]. М. Марунчак підтверджує, що у 1896-у, 11 серпня в околицю Стюарнбурн прибули 27 нових родин. «В цій групі були перші українські поселенці з Галичини й Буковини. Група згаданих 27 родин була тільки першим початком довгого процесу заселення, що тривав кілька років» [5, III, с. 20].

Початки еміграційного життя українських селян були надзвичайно важкими. Матеріальна скрута, надмірна фізична праця, великі відстані між фермами, докучання звірів та комарів, відірваність від народу, від традицій і релігійних обрядів змушували шукати порятунку у різних способах спілкування. Побутове спілкування українців, спогади, спільна молитва, обговорення новин, що стосувалися України, проблем української еміграції, господарювання на диких землях Канади на перших порах об'єднували селян. Вихований в міцних релігійних традиціях, український селянин потребував чогось більшого і стабільнішого, та й саме життя в діаспорі вимагало від українців якогось об'єднавчого чинника, яким могла стати тільки церква.

Говорити про побудову традиційної української церкви не доводилося. Навичок храмовбудування та зразків для наслідування не було. Єдиним джерелом храмовбудування були зразки, збережені у пам'яті українців. Для перших богослужінь часто купували протестантські церкви, щоб переоблаштувати їх; або оздоблювали банею з хрестом звичайну фермерську хату.

В Україні думка громади відігравала чи не найбільш суттєву роль в процесі побудови церкви, у рішеннях стосовно її зовнішнього і внутрішнього вигляду. Громада робила замовлення зодчому, майстрам, сама заготовляла матеріал і в якості зразка орієнтувалась на сусідню церкву. Опинившись на чужині, українці залишилися наодинці зі своїми бажаннями і потребами. Малі громади, скрутне матеріальне становище, відсутність зодчих, які б володіли мистецтвом храмового будівництва, ускладнювали появу та розвиток церковної архітектури української діаспори.

Тит Геврик — архітектор та історик, дійсний член Української вільної академії наук в Нью-Йорку, писав: «Греки чи вірмени в США, наприклад, запрошували фахівців-архітекторів із своїх батьківщин (так запроєктували вірменський кафедральний собор св. Вартана на 35-й вулиці у Нью-Йорку), але для українців були інакші обставини. Українці, православні чи греко-католики, не мали таких можливостей» [4].

Церква Покрови пр. Богородиці в Мавтен Ровд, Ман (1923–1925)

Навіть короткий огляд прикладів сакральної архітектури першої української еміграції вказує, що найчастіше застосовувалось спрощене рішення архітектурно-мистецького образу українського храму. Більшість храмів цього періоду «дерев'яні й збудовані переважно методом зрубу. Також церкви «хатнього» типу були однефні, завершені просто церковним хрестом або однією банею, чи ліхтарем з хрестом споруди. [...] В архітектурі церков хатнього типу домінує стриманість та примітивізм форм» [3, с. 62].

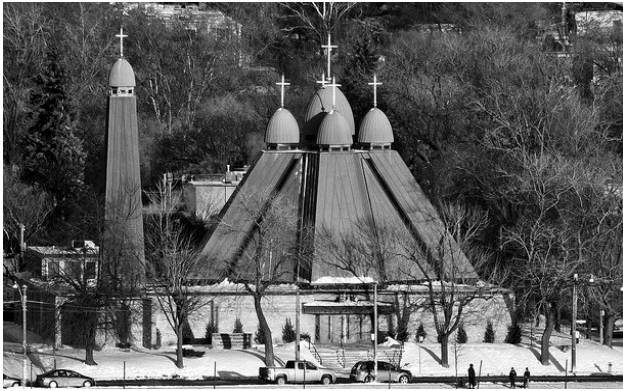
Щоправда, перша еміграція пізнішого періоду, а саме 16–20 рр. XX ст., з адаптацією на новій землі та, мабуть, з накопиченням коштів вдається до більш складних архітектурних форм. Проте всі церкви цього періоду є відтворенням, чи, скоріше, копіюванням народної сакральної архітектури України. Про такі церкви Радослав Жук, виступаючи на конференції канадських і американських працівників архітектурних шкіл, говорив: «Тільки культури в занепаді, яким бракує творчих життєвих сил, вдаються до повторення поверхових аспектів свого колись великого минулого. Справжня, жива архітектура перетворює істотне в традиції свіжо, винахідливо й значущо» [6, с. 287].

Творчих сил справді бракувало: українські зодчі не мали своїх архітектурних інституцій в Канаді, а тому храмове будівництво цього періоду відрізняє відтворення з пам'яті архітектурних об'ємно-просторових особливостей церков України.

Другий етап еміграції до Канади (1922–1939) характерний виїздом з України політичної еміграції, яка тікала від більшовиків. «Протягом цього часу в Канаді поселилося приблизно 68000 українців. Нові поселенці другого етапу відрізнялися ґрунтовно від попереднього як своїм складом, так і вищим рівнем формальної освіти» [2, с. 17]. Зміцненню позиції української церкви сприяє призначення у 1912 р. першого греко-католицького єпископа Кир Никити Будки, який до 1929 р. зміцнив позиції церкви і розширив її парафії.

Починається будівництво храмів професійними архітекторами, які здобували освіту у Європі і у Канаді. Заможна еміграція другого періоду селиться в основному у містах, і відповідно до наявного архітектурного середовища, замовляє собори та церкви, які за своїми об'ємами та внутрішнім наповненням відповідають статусу цієї еміграції.

Проте сакральну архітектуру цього періоду відрізняє переважна кількість церков-базилік, які свідчать про безпосередній вплив латинської архітектури. Церкви-базиліки почали з'являтися вже за часів першої еміграції, проте це були переважно готові споруди, куплені у римо-католицької громади, котрі потребували ремонту або добудови. Отже, церкви-базиліки з'являються в українських громадах уже наприкінці першої еміграції в якості готового елементу і вкорінюються у свідомості та пам'яті українців-емігрантів як власне український тип церкви, — хоча нові проекти базиліки з'являються з деякими архітектурними доповненнями та варіантами. Наслідкування чужих архітектурних шкіл

Радослав Жук. Українська католицька церква пресвятої Євхаристії Торонто, (1978)

було закономірним етапом розвитку української архітектури, котра лише починала шукати у чужому середовищі способи та методи самоідентичності.

Вплив латинської базилики з двома паралельними вежами з західного фасаду по боках був настільки сильний, що виявлявся навіть в індивідуальних проектах визначних архітекторів цього часу. У двох найбільших соборах о. Пилипа Ру, — Церкві Успення Матері Божої в Портедж Ля Прері, Манітоба (1927) та церкві Вознесіння в Вінніпегозис, Ман (1929), — архітектор оформив фронтальну сторону як базилику з двома паралельними вежами, а далі запроєктував хрещату церкву з бароковими куполами та декоративними фризами.

Період перебування в Україні, вивчення мови, традицій українського народу та народної архітектури, дозволили Пилипові Ру зробити сміливі творчі експерименти при побудові церкви Покрови пр. Богородиці в Мавнтен Ровд, Ман (1923–1925).

Хрещата церква однозначно вказує на традиції українського сакрального будівництва. Барокові куполи, регулярність повторення вікон (числом 135) різних форм і розмірів, які візуально утворюють орнамент, і ступінчастий дах вказують на тісний зв'язок з бойківською церквою. Спорудження церкви Покрови пр. Богородиці в Мавнтен Ровд (Манітоба) стало першою спробою творчого переосмислення традицій українського сакрального будівництва та їх застосування в нових умовах.

При проекті церкви Воскресіння Г. Н. І. Х. в Давфин (Манітоба) о. Пилип Ру знову творчо використовує українські народні традиції, котрі тут виявляються у перехресному розташуванні куполів, у квадратних в плані раменах хрестоподібного плану (неф і трансепт) українських півсферичних куполів княжої доби, з їх відкритими ренесансними ліхтарями, що були досить широко представлені в сакральній архітектурі Західної України. Збережено й традиційну композицію церковного подвір'я: біля церкви розташовані цвинтар та дзвіниця.

Третій період еміграції українців у Канаду припадає на 1947–1954 рр. За цей період до Канади емігрувало 35000 українців. Еміграція цього періоду оселилась переважно в містах Онтаріо. «Ця найновіша еміграція внесла пожвавлення в суспільно-політичне і культурне життя українців у Канаді і спричинила постання нових політичних організацій з орієнтацією на політичні партії на еміграції» [2, с. 157]. Серед найпомітніших зразків українсько-канадської архітектури є церква Матері Божої Неустанної Помочі в Йорктоні, св. Володимира й Ольги в Вінніпегу, св. Йосафата в Західному Торонто, Успенія в Портедж Ля Прері, Покрови в Давфіні, св. Йосафата в Едмонтоні, а також кафедра в Кукс Крік. В період третьої еміграції споруджуються церкви за проектами С. Тимошенка (св. Івана в Едмонтоні і св. Духа в Саскатуні), В. Січанського (Кафедра у Вінніпегу), М. Флека

(св. Володимира в Калгарі), Ю. Черненка (св. Бориса і Гліба в Родвотер), Ю. Кодака (Успенія Пресвятої Богородиці в Гамілтоні). Продовжує свою архітектурну діяльність Пилип Ру; створює свої проекти Радослав Жук.

Сакральна архітектура української діаспори Канади розвивається від найпростіших церков хатного типу до хрещатої української традиційної церкви у вигляді візантійського хреста, передній фасад якої ускладнений двома паралельними вежами. У часи третьої еміграції з'являються також храми з чітко вираженою патріотичною символікою та творчі експерименти архітекторів, обумовлені модерном і постмодерном.

До останніх належить творчість архітектора Радослава Жука. У своїх проектах Радослав Жук прагне знайти нові форми вислову традицій української архітектури, творчо трансформувати українську архітектурну спадщину, інтерпретувати її, використовуючи сучасну архітектурну мову. Кожна його споруда є оригінальним твором, в якому гармонійно поєднуються традиції та сучасність модернової архітектури.

Висновки. Сакральна християнська архітектура належить до найбільш консервативного напрямку в архітектурі, оскільки містить в собі духовні канони, які є основою християнської віри. Ця ж архітектура найкраще представляє культурно-мистецькі цінності українського народу, оскільки навіть у цій консервативній формулі український народ зумів розкрити особливості свого характеру, свою особистість. Попри те, що розвиток української сакральної архітектури в Канаді відбувався у вигнанні, вдалині від рідного середовища, сильне бажання українців боротися за свою культурну ідентичність дало змогу на основі творчого переосмислення українських традицій і втілення їх у нові форми створити архітектуру, яка є визначним внеском до здобутків української сакральної архітектури.

У той час, коли українська сакральна архітектура перебувала у стадії стагнації на батьківщині, вона отримала безпрецедентний шанс на повторне народження та розвиток у Канаді. Сакральна архітектура української діаспори в Канаді пройшла шлях, якого її позбавили атеїстичні догми в Україні, і стала орієнтиром для архітекторів України в часи перебудови, коли повернення до духовного життя в Україні вимагало швидкого реагування на потреби життя.

Література

1. Боднар О. *Передмова до книги Галишич Руслан Яр. Українська церковна архітектура і монументально-декоративне мистецтво зарубіжжя.* — Львів, 2002.
2. Боровик М. *Століття українського поселення в Канаді (1891–1991).* — Монреаль — Оттава, 1991.
3. Галишич Р. *Українська церковна архітектура і монументально-декоративне мистецтво зарубіжжя.* — Львів, 2002.
4. Геврик Тит. *Церковна архітектура українців Північної Америки: архітектор Радослав Жук.* — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://uop.net.ua/tyt-hevryk-tserkovna-arhitektura-ukrajintsiv-pivnichnoji-ameryky-arhitektor-radoslav-zhuk/>
5. Марунчак М. *Студії до історії українців Канади.* — Вінніпер, 1968–1969. — Т. III.
6. Шерех Юрій. *Пороги і Запоріжжя. Література. Мистецтво. Ідеології. Три томи. Т. 2 /* Реда. Рада: В. О. Шевчук та ін.; Упоряд. та приміт. Р. М. Корогодського. — Харків, 1998.

Анотація. Храмове будівництво української діаспори Канади за столітній період свого розвитку пройшло еволюцію від хатнього типу до архітектури сучасної конструкції і техніки з дотриманням основних канонів в об'ємно-планувальному вирішенні та створення асоціації традиційного візуального силуету української церкви.

Ключові слова: українська еміграція, сакральна архітектура, еволюція храмового будівництва української діаспори.

Аннотация. Храмовое строительство украинской диаспоры Канады за столетний период своего развития прошло эволюцию от архитектуры домашнего типа к архитектуре современной конструкции и техники с соблюдением основных канонів в объемно-планировочном решении и создание ассоциации традиционного визуального силуэта украинской церкви.

Ключевые слова: украинская эмиграция, сакральная архитектура, эволюция храмового строительства украинской диаспоры.

Summary. Sacral civil engineering of Ukrainian diaspora of Canada witnessed a century evolution from a house-type patterns to advanced architecture of up-to-date constructions, techniques, volumetric and design standards and creation of an image of the traditional visual silhouette of an Ukrainian church.

Keywords: Ukrainian immigration, sacral architecture, evolution of sacral civil engineering of Ukrainian diaspora.